ΒΗΜΑ 7/3/1965

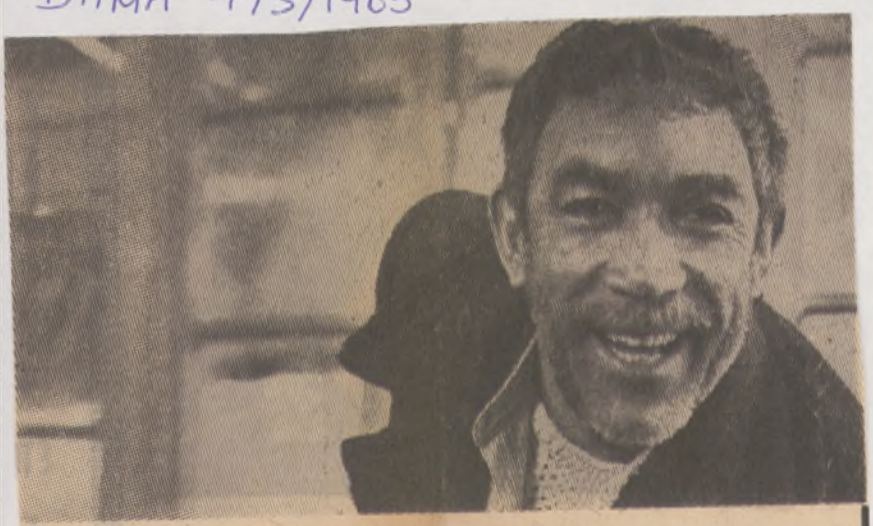

ΑΝΤΟΝΥ ΚΟΥΗΝ:

'Ο Ζορμπᾶς κι' ἐγώ

ΠΑΡΙΣΙ, Μάρτιος.

ΚΑΠΟΙΑ μέρα τοῦ 1916, ὁ Θεός, πού ἦταν στά κέφια του, πῆρε μιά ὡραία Μεξικανή, νέα καί φλογερή, κι' ἕναν πανύψηλο 'Ιρλανδό, κοκκινοτρίχη κι' ἀλλοπρόσαλλο — ὅπως εἶναι ὅλοι οἱ 'Ιρλανδοί — τούς ἀνακάτεψε, κι' ἔφτιαξε τόν "Αντονυ Κουήν, γιά νά γίνη στά 47 του χρόνια ἕνας πολύ μεγάλος ἠθοποιός καί νά γυρίση μιά πολύ μεγάλη ταινία: τόν «Ζορμπᾶ, τόν "Ελληνα».

Ξαναβλέπω τόν Κουήν στό δωμάτιό του στήν 'Αθήνα. 'Ανάστημα, ἕνα μέτρο καί ἐνενήντα ὀκτώ, καί ἐνενήντα πέντε κιλά κόκκαλα καί μῦς. Μιά φωνή μπρούντζινη πού βροντάει καί κυλάει σάν τά κονόνια τοῦ Ναβαρόνε. "Οταν κλείνη τά μάτια του: μεξικανική μάσκα (ἡ μάνα του). "Οταν τ' ἀνοίγη: ὁ πατέρας του, «ὁ ἤρεμος ἄνθρωπος». "Οταν μιλάη: μιά πληθωρική ζωή πού ξετινάζεται καί κοχλάζει, γκρεμίζοντας στό πέρασμά της τίς προσχεδιασμένες συμβατικότητες, ὅλο τό παζάρι τῶν ἕτοιμων ἰδεῶν. Καί ξαφνικά, ἀπέραντοι ἀγροί τρυφερότητος ἤ ἕνα βουνό ἀπό ἀμφιβολίες, ἕνας καταρράκτης ἀπό χιοῦμορ, μιά λίμνη γαλήνια σοβαρότητος, καί πάλι ὁ χείμαρρος πού χοχλάζει... Μιά δύναμι τῆς φύσεως, ἕνας κολοσσός ἀντιθέσεων πού θαρεῖς πώς τό ἐμπνεύσθηκε ὁ μεγάλος Οὐγκώ.

'Επί πέντε ὧρες, μιά μέρα, μιλοῦσε μπροστά στό μαγνητόφωνό μου. Στοχυολογῶ στήν τύχη:

«Μπροστά στή ζωή, πάντοτε θυμοῦμαι αὐτήν τήν ἱστορία πού λένε γιά τόν Πάντσο Βίλλα. Δέν εἶχε δῆ ποτέ του θάλασσα. Κάποια φορά, ἕνας ἀπό τούς ὑπασπιστές του, τοῦ λέει: «Βλέπεις αὐτό τό λόφο; 'Ο ὠκεανός βρίσκεται ἀκριβῶς ἀπό πίσω. Πάμε. "Ετσι τουλάχιστον θά μπορῆς νά λές πώς τόν εἶδες». 'Ο Πάντσο καβαλλάει τ' ἄλογό του κι' ὅταν φθάνη στήν κορυφή τοῦ λόφου, ὁλόκληρος, ὁ Εἰρηνικός ἁπλώνεται ὡς πέρα μπροστά στά μάτια του. Πολλή ὥρα κυττάζει ἀμίλητος. Καί μετά, γυρίζει στόν ἄλλο. «"Οσο μεγάλος κι' ἄν εἶναι, ποτέ δέν θά φθάση γιά νά ξεδιψάση τή δίψα μου». "Ε! ἐμένα, λοιπόν, ποτέ ἡ ζωή δέν θἄναι ἀρκετή γιά νά ξεδιψάση τή δίψα μου γιά ζωή.

»Στήν Κρήτη, ἐνῶ γυρνοῦσαμε τόν «Ζορμπᾶ», γνώρισα ἕνα καταπληκτικόν ἄνδρα, τήν ἴδια τήν εἰκόνα τῆς ταινίας μας: ἕναν ἄνδρα ἐλεύθερο, πού εἶχε σάν μοναδική ἀρχή τῆς ζωῆς του, τόν ἔρωτα καί τόν σεβασμό στή ζωή. Εἶναι 76 ἐτῶν, ἔχει γυναῖκα, παιδιά, ἐγγόνια. Μά τά παράτησε ὅλα γιά νά ζήση στόν ἐλεύθερον ἀέρα, σάν ὁλήτης. Μιά μέρα τόν ρώτησα ἄν δέν θά αἰσθανόταν καλύτερα κάτω ἀπό μιά στέγη, δίπλα στήν οἰκογένειά του. Καί μοῦ ἀπάντησε. «Ποτέ! Οἱ τοῖχοι οἱ δικοί μου εἶναι ὁ κόσμος. Ξυπνῶ τό ἕνα πρωΐ κάτω ἀπό ἕνα δένδρο, τήν ἄλλη μέρα κάτω ἀπό ἕνα ἄλλο ἤ σέ μιά ἀμμουδιά ἤ σέ μιά στέπα ἀνάλογα μέ τό κέφι μου καί τήν ἐποχή. Σκεφθεῖτε πόσο θασανίζεστε γιά νά ἐξασφαλίσετε ἑνός μηνός διακοπές. 'Εγώ, ἔχω διακοπές 365 μέρες τό χρόνο, καί 366 τά δίσεκτα χρόνια. "Οσο γιά τά παιδιά μου, τούς ἔκανα τήν τιμή νά τά φέρω στόν κόσμο. 'Η ζωή εἶναι μιά μεγάλη ἐκδρομή καί τούς ἀγόρασα εἰσιτήριο γιά τό πανηγύρι καί τό συμπόσιο. "Αν δέν ἐπωφεληθοῦν, δέν ἔχουν παρά νό χτυποῦν τό δικό τους τό κεφάλι». Κυττάξτε λοιπόν μέχρι ποιοῦ σημείου μπορεῖ νά σ' εὐνουχίση ἡ κοινωνία μας: ἠθοποιοί, τεχνικοί, ὅλοι μας, κοντά ἐνενήντα ἄνθρωποι δηλαδή, τ' ἀκούγαμε ὅλ' αὐτά, καί μετά ἀπό λίγον καιρό δέν μπορούσαμε πιά νά τόν ὑποφέρωμε αὐτόν τόν ἄνθρωπο ποῦ ζοῦσε, αὐτόν τόν «Ζορμπᾶ». "Εδαζα ζόρι σχεδόν γιά νά τόν συνηθίσω. Μά μετά, τί θαῦμα! Καί χωρίς διερμηνέα ἀκόμη, μπορούσαμε καί συνεννοούμεθα, ἀπό ἔνστικτο, σάν τά ἄγρια ζῶα. Μερικές χειρονομίες, μερικά ξεφωνήματα μάς ἦσαν ἀρκετά γιά νά ἐπικοινωνοῦμε στήν οὐσία: στήν ἀγάπη τῆς ζωῆς, τῶν ἀνθρώπων τῶν πραγμάτων, τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τῆς ὀμορφιᾶς πού μᾶς κύκλωνε. 'Ὧρες - ὧρες μοῦ ἔρχονταν δάκρυα.

»"Ο,τι εἶμαι τό χρωστῶ στούς γονεῖς μου. Κι' ὅμως εἶναι τέσσερα μόλις χρόνια πού ἀνακάλυψα τό χρέος μου ἀπέναντι τοῦ πατέρα μου. Σκοτώθηκε σ' ἕνα δυστύχημα, ὅταν ἤμουνα δέκα ἐτῶν. Τοῦ κράτησα κακία γιά πολύ καιρό, γιατί τό ἔκρινα σάν φυγή ἀπό μᾶς. "Αν μάς ἀγαποῦσε, σκοφτάμουνα, δέν θά μᾶς παρατοῦσε ἔτσι. 'Επί χρόνια ἔζησα μέ τήν ἀποκλειστική λατρεία τῆς μάνας μου. "Οταν μιά κοινωνία, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωσις σέ μᾶς στήν 'Αμερική, παραδίδεται στήν μητριαρχία, δίνει ἔτσι ἀλάνθαστο σημάδι τῆς ἀδυναμίας της. 'Ενώ οἱ πατριαρχικές διαρθρώσεις, ὅπως εἶναι ὁ ἰουδαϊσμός, παραμένουν δυνατές καί ἐπιζοῦν. 'Από τή στιγμή πού κατάλαβα αὐτό τό πρᾶγμα, ἔγινα κάτι περισσότερο ἀπό ἐκεῖνο πού θἄθελε ὁ πατέρας μου: ἕνας ἄνθρωπος ὑπεύθυνος, καί κατά συνέπεια, πιό ἐλεύθερος. 'Έγινα, κατά κάποιον τρόπο, ὁ πατέρας τοῦ ἑαυτοῦ μου.

»Θυμοῦμαι ὅτι δύο χρόνια πρίν ἀπό τό θάνατό του — ἤμουνα 8 ἐτῶν, αὐτός 27 — ἀγόρασε ἕνα αὐτοκίνητο. Εἴμασταν τρομερά φτωχοί καί ἡ δαπάνη αὐτή ἦταν μιά ἀνήκουστη σπατάλη, μιά πρᾶξι ὀλαζονική, μιά πρόκλησι στή μοῖρα. Τήν πρώτη μέρα μέ πῆρε γιά μιό βόλτα Καί ὅπως κατεβαίναμε μιά τρομερή κατηφοριά, αὐτός, πολύ περήφανος πού μπορούσε νά δείξη τήν ἀξία του, κι' ἐγώ, βαθειά συγκινημένος, μά καί μέ τήν ἐπιθυμία νά κάνω τόν ἔξυπνο, τοῦ εἶπα: «Δέν εἶσαι ἐσύ ὁ μόνος πού ξέρει νά ὁδηγῆ. Κι' ἐγώ μπορῶ». "Εγινε κατακόκκινος, μά κρατήθηκε καί εἶπε μ' ἕνα χαμόγελο: «Σάν εἶναι ἔτσι, ἐμπρός, μικρέ μου». Καί μέ βουτάει, μέ στήνει στό τιμόνι καί κάθεται στή θέσι μου. Τρομοκρατημένος, ἔβαλα τίς φωνές. «Εἶπα ψέματα, μπαμπᾶ, ξαναπάρε τήν ἄλλη φορά θά σκέφτεσαι πρίν νά μιλᾶς ἀποκρίθηκε: «"Ας σκοτωθοῦμε. Μά τή" ἄλλη φορά θά σκέφτεσαι πρίν νά μιλήσης». Δέν ὑπῆρχε σωτηρία. "Επρεπε νά σφίξω τά δόντια μου καί νά τά βγάλω πέρα. 'Ακόμη ἀναρωτιέμαι πῶς φθάσαμε κάτω ζωντανοί.

»'Η ζωή εἶναι ἕνα τεράστιο χρέος πού πρέπει μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο νά τό πληρώσωμε. Οἱ ἄνθρωποι σκοτώνονται γιά νά βγάλουν τό καθημερινό τους ψωμί. Καί εἶναι φυσικό νά ζητοῦν σέ ἀντάλλαγμα κάποια ἀσφάλεια. Πηγαίνουν στό γιατρό γιά μιά ἀσφάλεια ὑγείας καί ὑπογράφουν συμβόλαια γιά μιά ἀσφάλεια ζωῆς. 'Από τόν ἠθοποιό, τόν συγγραφέα, τόν καλλιτέχνη, αὐτό ποῦ ζητοῦν εἶναι μιά ἀσφάλεια ὀμορφιᾶς ἀλήθειας μιά ἐπιβεβαίωσι τοῦ καλύτερου ἑαυτοῦ τους. 'Εγώ, ὅταν βγαίνω στήν σκηνή ἤ ἀνεβαίνω στό «πλατώ», εἶναι σάν νά τούς φωνάζω: «Κυττάξτε καλά, βοϊδοκόπαδο! Δέν εἶμαι ἐγώ! 'Εσεῖς εἶστε, ἔτσι πού θά θέλατε νά εἶστε!».

Αὐτή τή φράσι, θυμοῦμαι πῶς μοῦ τήν πέταξε κυριολεκτικά στά μοῦτρα. "Υστερα ξέσπασε τό τρανταχτό, μπρούτζινο γέλιο του κι ἐπανέλαβε: «Βοϊδοκόπαδο!» Σηκώθηκε, τέντωσε τά χέρια του ἀνοιχτά, κι' ἔκανε ἕνα χορευτικό βῆμα μέ ἀπίστευτη ἐλαφράχορευτικό βῆμα μέ ἀπίστευτη ἐλαφράδα:

«Θά δῆτε στόν Ζορμπᾶ, ὅταν χορεύη!»

Καί εἶδα. 'Εκτός ἀπό τήν ἐκπληκτική σκηνή τῆς «Βασίλισσας Χριστίνας» πού ἡ Γκρέτα Γκάρμπο ξυπνάει καί θέλει ν' ἀγγίξη ὅλα τά ἀντικείμενα μέ τά νέα χέρια πού τῆς χάρισε ἡ πρώτη ἐρωτική της νύχτα, δέν ἐανάδα τίποτε ὡραιότερο στόν κινηματογράφο ἀπ' αὐτόν τόν ἔξαλλο χορό ἑνός ἀνθρώπου πού εἶναι μεθυσμένος ἀπό τή δύναμί του, μεθυσμένος ἀπό ἐλευθερία, μεθυσμένος ἀπό τή χαρά τῆς ζωῆς— κι ἀδιάφορο ἄν πεθάνη. Μόνο οἱ ζωντανοί καί δυνατοί πεθαίνουν. Οἱ ἄλλοι, εἶναι ἤδη νεκροί στή γέννησίν τους.

GEORGES BELMONT